

INHOUD

4

INLEIDING

Zonder grens

10

HOOFDSTUK 1

De kiemen van het idealisme

35

HOOFDSTUK 2

Chirurg voorbij de horizon

87

HOOFDSTUK 3

Politiek: kort intens en wat eenzaam

121

HOOFDSTUK 4

Woestijntocht

143

HOOFDSTUK 5

Avonturier tussen goed en kwaad

173

HOOFDSTUK 6

De laatste missie

202

SLOT

‘Onrustig zolang ik leef’

INLEIDING

ZONDER GRENS

22 augustus 2019. In de Sint-Andriesabdij van Zevenkerken, bij Brugge, word ik geïnterviewd voor KADOC, het documentatie- en onderzoekscentrum van de KU Leuven voor religie, cultuur en samenleving. 'Een biografie over Réginald Moreels is nog niet geschreven', oppert de interviewer op een bepaald moment. 'Neen,' antwoord ik, 'en dat is ook niet wenselijk.'

Een half jaar later was dat ook mijn eerste reactie toen Borgerhoff & Lamberigts me polste om een boek over mijn leven uit te geven. Hun interesse was aangewakkerd door mijn passages in het Vier-programma *Topdokters*, waarin ik als chirurg werd gevolgd tijdens mijn werk in Beni, een regio zonder enige gezondheidszorg in de Congolese provincie Noord-Kivu. Ook mijn talrijke humanitaire zendingen voor Artsen Zonder Grenzen en mijn zijstap naar de politiek op het einde van de vorige eeuw leverden materie genoeg op voor een boeiende autobiografie waarin persoonlijke anekdotes en maatschappelijke visie hand in hand konden gaan, klonk het bij de uitgeverij.

Toen ik in dezelfde periode zo'n anekdote vertelde over mijn woelige jaren als staatssecretaris van Ontwikkelingssamenwerking, bleek mijn oudste dochter totaal verrast. 'Dat wist ik helemaal niet.' Het was niet voor het eerst dat ik merkte dat mijn eigen kinderen niet goed op de hoogte waren van het grillige traject dat hun vader heeft afgelegd. Ook mijn dochter kwam met het idee om een autobiografie te schrijven. Ze voegde er fijntjes aan toe dat mijn andere boeken of essays vaak te filosofisch getint waren. Haar suggestie zette me aan het denken. Ik heb in de loop der jaren inderdaad talloze open brieven, tribunes en opiniestukken geschreven, waarvan de meerderheid misschien niet eens de krant heeft gehaald. Nu mijn

idealisme en engagement via *Topdokters* een breed publiek had bereikt, was de tijd misschien rijp om eens mijn hele levensverhaal neer te pennen. Te meer omdat ik daar plots de tijd voor had.

Door de uitbraak van COVID-19 werd ik in maart 2020 letterlijk vleugellam gemaakt. Vliegen naar Oost-Congo was maandenlang niet meer aan de orde en aangezien ik de 65 voorbij ben, mocht ik ook in Oostende geen consultaties meer doen voor Dokters van de Wereld, een ngo die gratis gezondheidszorg biedt aan kwetsbare groepen, zoals daklozen of mensen zonder papieren. Ook op andere plaatsen kreeg mijn spontane kandidatuur om mensen te helpen, geen gehoor. Dat frustreerde me enorm. Als dokter leg ik me natuurlijk neer bij de gezondheidsregels, maar in dit geval vond ik ze ongenueanceerd. Wetenschappelijk gezien zijn combinaties met onder meer obesitas, hart- en vaatziekten, longaandoeningen en suikerziekte bewezen risicofactoren voor de COVID-19-besmetting. Ik ben tenger, maar kerngezond!

Ik voelde me begrensd en dat gevoel gaat lijnrecht in tegen wie ik ben. Toen ik tijdens het interview voor KADOC de vraag kreeg over hoe ik herinnerd wil worden, luidde mijn antwoord niet toevallig: ‘Als een eerlijke rebel en/of chirurg zonder grens.’

Ik ben geen fan van grenzen, ze hebben weinig vat op mij. Een geografische grens is voor mij een artificiële lijn, louter geplaatst om economische en geopolitieke redenen. Om met Artsen Zonder Grenzen de Angolese stad Kuito te kunnen bereiken, moesten we checkpoints passeren van zowel de rebellen van UNITA als de regeringstroepen van de MPLA. Die lagen op amper vijftig meter van elkaar en de gewapende soldaten van beide partijen gingen bij elkaar langs om sigaretten uit te wisselen. Zelden zag ik een treffender illustratie van de absurditeit van een oorlog en kunstmatig opgelegde grenzen. Daarom hebben grenzen of landen nooit een invloed gehad op mijn engagement. Als Artsen Zonder Grenzen ergens nood had aan medische hulp, stond ik altijd paraat, of dat nu in oorlogsgebied was of in een regio die getroffen was door een epidemie.

Dat geldt ook in de andere richting. Als het gaat om de opvang van vluchtelingen, daklozen, kansarmen, dan zouden er evenmin grenzen mogen zijn aan menslievendheid. Daarom pleit ik voor een inclusieve maatschappij, waarin eerlijkheid, verantwoordelijkheid, respect en rechtvaardigheid de bovenhand krijgen op de angst en het wantrouwen die rechtse, populistische, nationalistische partijen aanwakkeren om een exclusieve maatschappij in stand te houden met alleen maar vrijheid en voorrechten voor ‘het eigen volk’.

Deze waarden, waaraan ik zo sterk gehecht ben, zijn geïnspireerd door het christendom en de verlichting. Ondanks periodes van noodzakelijke twijfel is mijn geloof door de jaren heen verdiept tot een grenzeloze bewondering voor de profeet Jezus Christus. In die zin kun je mijn levenshouding – de drang om anderen te ontmoeten en te helpen, mijn (beperkte) bijdrage tot meer gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid in de wereld – een vrije roeping noemen.

Helaas heb ik in mijn rebelse idealisme ook mijn eigen fysieke en psychologische grens overschreden. Door de focus alleen te richten op de buitenwereld, op het helpen van anderen, heb ik een tijdlang mezelf uit het oog verloren. Ook die periode is een onmiskenbaar deel van mijn leven geworden, dat ik in dit boek niet uit de weg zal gaan.

Intussen ben ik spijtig genoeg zeventig geworden en als ik terugblik op dat leven ‘zonder grens’, kan ik niet anders dan vaststellen dat ik een vrij afwezige echtgenoot en vader ben geweest. Ik heb het geluk dat mijn vrouw gedreven wordt door hetzelfde sociale engagement als ik en dat ze mij – in goede en kwade dagen – de vrijheid heeft gegeven om mijn vleugels uit te slaan. Zonder haar begrip en geduld en zonder haar onophoudelijke zorg voor onze twee dochters en twee zonen had ik nooit het leven kunnen leiden dat ik heb geleid. Een monotoon leven was het allerminst en wanneer mijn kinderen me met teder sarcasme wijzen op mijn afwezigheid tijdens hun kindertijd en jeugdijaren, dan troost ik me met de gedachte dat ik tegelijk ook een zekere trots bij hen voel. Omdat hun vader dingen deed die andere

vaders niet deden. Dankzij mijn afwezigheid kan ik hen veel vertellen en bijbrengen. Niet alleen over mezelf, maar ook over de wereld, die ik in haar mooiste en lelijkste gedaante heb ontdekt. Daarom draag ik dit boek in de eerste plaats op aan mijn clan: mijn echtgenote, kinderen, schoonkinderen, kleinkinderen.

Toch hoop ik ook andere lezers te kunnen beroeren en, wie weet, hier en daar een vlam van rebels idealisme te laten opflakkeren. Want daar is vandaag meer dan ooit nood aan.

Réginald Moreels, Oostende, 31 juli 2020

HOOFDSTUK 1

**DE KIEMEN
VAN HET
IDEALISME**

Ik was een in mezelf gekeerde jongen, niet het soort kind dat met zijn bevlogenheid of opstandigheid anderen op sleeptouw nam, allermint de tafelspringer van wie leeftijdgenoten of volwassenen altijd al hadden voorspeld dat hij voorbestemd was om in de schijnwerpers te staan. Integendeel. Wie mij als kind of tiener heeft gekend, zal zich later ongetwijfeld in de haren hebben gekrabd bij het zien van mijn atypische curriculum vitae. Weinigen, inclusief ikzelf, konden toen al vermoeden dat uit die schuchterheid een onvermoeibare, grenzeloos geëngageerde en avontuurlijke idealist zou ontbolsteren, die er niet voor terugdeinst om zijn overtuiging met luide stem te verkondigen.

Nochtans waren de kiemen voor dat idealisme thuis al aanwezig en werden zij verder tot volle wasdom gebracht op school, bij de scouts en aan de universiteit. Maar dat groeiproces verliep moeizaam. Mijn jeugd was immers geen plezierwandeling.

DREIGENDE SPANNING

Ik groeide op in Gent, als enig kind in een burgerlijk gezin. Mijn ouders hadden wel graag meer kinderen gewild, maar enkele miskramen stonden die droom in de weg. Mijn vader, een geboren en getogen Gentenaar, was jurist bij de Kamer der Volksvertegenwoordigers. Officieel was hij niet aan een partij gebonden, maar van inborst was hij een overtuigde christendemocraat. Hij was vaak uithuizig. 's Morgens vroeg vertrok hij met de

trein naar Brussel om pas 's avonds laat weer thuis te komen en regelmatig moest hij mee op buitenlandse missie. Daarnaast was hij als sociaal dier betrokken in elke denkbare vereniging.

Mijn moeder, afkomstig uit Veurne, was huisvrouw. Zij sprak van thuis uit Frans, waardoor ik tweetalig ben opgevoed, wat niet zo uitzonderlijk was in de bourgeoisie van die tijd. Mijn perfecte tweetaligheid is trouwens een grote zegen gebleken in mijn latere leven. Mijn moeder verwende me niet, al kan ik niet ontkennen dat ze wat te beschermend was over haar enige kind. En daar had ze haar redenen voor.

Mijn vader, die in het politieke en verenigingsleven enorm gerespecteerd werd vanwege zijn intelligentie, had zijn emoties helaas minder goed onder controle. Hij kon heel opvliegend zijn. Was hij thuis, dan hing er haast voortdurend spanning in de lucht. Huiselijk geweld was een permanente dreiging – tegenover mijn moeder, niet tegenover mij. Ikzelf probeerde me zoveel mogelijk verscholen te houden. Zolang ik onder de radar bleef, was ik veilig, zo redeneerde ik. Dat verklaart natuurlijk de schuchterheid die me tot diep in mijn tienerjaren heeft gekenmerkt. Scheiden bleek geen optie. Dat gebeurde in die tijd zelden of nooit en zeker niet bij de burgerij.

Ik wou dat ik de terugblik op mijn leven met een vrolijkere noot kon beginnen, maar de impact van de jeugd op het latere leven valt niet te ontkennen en dus niet te verzwijgen. Als kind stond ik daar niet echt bij stil, maar met het ouder worden word ik me daar steeds bewuster van.

Eenzijds ben ik het levende bewijs dat opgroeien in een moeilijke gezins-situatie niet per se hoeft te betekenen dat je op het slechte pad terecht- komt. Anderzijds ben ik ervan overtuigd dat een goede opvoeding in een goed functionerend gezin wel degelijk een rijkdom is waar je je hele leven uit kunt putten. En dat als je jeugd niet zorgeloos of idyllisch is geweest, dat hoe dan ook sporen nalaat. Misschien is 'litttekens' een betere woord- keuze, omdat litttekens na verloop van tijd geen pijn meer doen, maar hoogstens wat jeuk veroorzaken. Getraumatiseerd ben ik niet, maar mijn jeugd zindert nog altijd na. Bepaalde scènes waarbij ik me op de vlakte

moest houden om te ontkomen aan de vijandigheid tussen mijn beide ouders, doen de angstpsychose van toen tot op vandaag herleven in dromen en nachtmerries. Ik ben intussen zeventig jaar oud.

Tegelijk wil ik over die periode niet te veel in detail treden, omdat ik geen oeneer wil aandoen aan twee mensen die elkaar hun hele leven wel hebben proberen te vinden, maar elkaar pas echt hebben (terug)gevonden op het sterfbed van mijn vader. Toen bij hem een zeldzame vorm van acute leukemie werd vastgesteld, heeft mijn moeder zich op wonderbaarlijk zorgzame wijze over hem ontfermd. Dat maakte enorme indruk op de eerstejaars- student geneeskunde die ik toen net was geworden. Met de naderende dood kwam er een einde aan de angst en kwamen liefde en troost in de plaats. Maar daarna kwam ook het gemis en ook dat wordt met de jaren tastbaarder.

VADERFIGUUR

De dokters hadden mijn vader nog twee maanden gegeven, het zijn er uiteindelijk zes geworden. Toen hij stierf, was hij nog altijd maar 47, ik was er 17. Ik weet nog hoe hij me na de eerste zittijd vanaf zijn bed vragend aankeek – 'Ben je erdoor?' – en dat ik van achter het raam teken moest doen dat het me niet gelukt was. Nog voor de tweede zittijd is hij overleden, waarna ik in volle rouw alsnog onderscheiding heb behaald. Helaas heeft hij dat niet meer meegemaakt.

Mijn vader heeft de persoon die ik geworden ben, nooit gekend, zoals ook ik mijn vader tijdens zijn leven nooit echt heb leren kennen. Daardoor – dat besef is pas met de jaren gekomen – heb ik altijd gehunkerd naar een vaderfiguur. Ik had zo graag veel meer met hem gepraat, want afgaand op de positieve echo's die ik tijdens mijn actieve loopbaan over hem opving, zeker in de politiek, denk ik dat we het goed met elkaar hadden kunnen vinden. Hij werd geroemd als een briljante geest: op juridisch vlak uiterst correct, maar met originele, sterke ideeën die niet zelden iets visionairs hadden. Van dat laatste zijn mij ook drie voorbeelden bijgebleven.

Zo herinner ik me dat ik als kind eens aan tafel mocht blijven zitten tijdens een diner, toen de volwassenen de politiek bediscussieerden. Het jaar was 1966. Op een bepaald moment hoorde ik mijn vader verkondigen: ‘Wilfried Martens wordt op een dag premier van België.’ Martens woonde bij ons in de straat en was als jongere al sterk geëngageerd, maar leek soms het charisma te ontberen om het tot een politiek zwaargewicht te schoppen. Toch werd hij dertien jaar later eerste minister, een van de belangrijkste in de twintigste eeuw bovendien.

Datzelfde politieke leiderschap dichtte hij Patrice Lumumba toe. Mijn vader was in de aanloop naar de onafhankelijkheid van Congo regelmatig ter plaatse geweest, onder meer als vicevoorzitter van de Kiescommissie in Katanga in 1959. Als gezant van het Belgische parlement had hij Lumumba een keer ontmoet en woonde hij ook live diens legendarische speech bij als kersvers premier van Congo, waarin Lumumba de betutteling door België aan de kaak stelde. Hij vond hem een briljant figuur. Lumumba’s rebelsheid en onafhankelijkheidsdrang, die helaas ook tot zijn liquidatie hebben geleid, stoorden mijn vader allerminst. Hij was een christen met een open geest, die ook de bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika met veel interesse volgde.

Ook treffend is dat mijn vader op zijn 45e, een jaar voor zijn dood, nog Russisch is beginnen te leren – na Nederlands, Frans, Engels en Duits zou dat zijn vijfde taal worden. In volle Koude Oorlog was dat geen evidente bezigheid. Dertig jaar voor de val van de Berlijnse Muur was mijn vader er echter van overtuigd dat er vroeg of laat een opening zou komen richting het Oostblok.

Die herinneringen en de loftuitingen aan zijn adres door mensen die met hem hebben samengewerkt, doen mij uiteraard veel plezier. Maar ze bezorgen mij ook het gevoel onverzadigd te zijn, verstoken te zijn gebleven van zijn aanwezigheid, zijn inspiratie en zijn intellect. Ik troost me met de gedachte dat ik het sociale gen en de interesse in wat zich in de wereld afspeelt, overduidelijk van hem heb geërfd.

Mijn moeder, overleden in 2010, moet ik dan weer bedanken om haar niet-aflatende bekommernis. Zowel voor als na het overlijden van mijn

vader heeft zij al het mogelijke gedaan om mij te beschermen en om mij een mooie toekomst te geven. Zo is ze me altijd blijven steunen in mijn ambitie om dokter te worden. Aangezien ze het alleen moest zien te rooien, is ze op zoek gegaan naar werk om die studies te kunnen betalen. Veel van die baantjes waren echter zo pover betaald dat ik uiteindelijk zelf studentenjobs ben gaan doen om mijn studie te bekostigen.

EENSGEZIND VOOR HUN KIND

Ondanks de blijvende indruk die de gespannen gezinssituatie op mij heeft nagelaten, kan ik eigenlijk niet anders dan besluiten dat mijn ouders twee erg waardevolle personen waren, die helaas niet bij elkaar bleken te passen. Als het echt nodig was, trokken ze wel eensgezind en krachtadig aan hetzelfde zeel, bijvoorbeeld toen de integriteit van hun zoon in het gedrang kwam.

Ik moet zo’n 15 jaar geweest zijn toen een erg populaire leraar op het Sint-Barbaracollege – geen jezuïet, maar een leek – me vroeg om op een weekdag op zijn kinderen te babysitten. Omdat ze pas laat zouden thuiskomen, stelde hij voor dat ik bij hen bleef slapen en ’s morgens rechtstreeks van daaruit met hem naar school zou gaan.

Toen hij en zijn vrouw ’s nachts thuiskwamen, lag ik al te slapen, maar de man kwam me uit mijn bed halen en vroeg me om bij hem in bed te komen liggen. Slaapdronken besefte ik amper wat er gebeurde en volgde ik gedwee. Pas achteraf realiseerde ik me hoe raar dat was en dat zijn vrouw blijkbaar willens en wetens in een andere kamer was gaan liggen.

Ik ben meteen weer in slaap gevallen, dus ik kan me niet herinneren of er die nacht iets gebeurd is. Maar de volgende ochtend nam hij me mee naar zijn badkamer en daar begon hij, met zijn geslachtsdeel naar mij gericht, te masturberen. Het beeld van die volwassen penis zal ik nooit vergeten. Als puber in volle seksuele ontwikkeling was ik in shock, maar het duurde tot ’s avonds vooraleer ik aan mijn moeder kon vertellen wat er was gebeurd. Mijn ouders zijn toen gezamenlijk naar de rector gestapt, die de leraar in kwestie – zoals gezegd een heel populaire figuur – op staande voet heeft

ontslagen. Omdat nogal wat leerlingen wisten dat ik bij hem was gaan babysitten, heb ik over dat voorval nadien wel behoorlijk wat vragen gekregen, in die mate dat ik me haast schuldig begon te voelen voor zijn ontslag. Dat bleek niet nodig te zijn, want de leraar is gewoon op een andere school, in dezelfde straat, aan de slag kunnen gaan...

Het mag niet verbazen dat ook dit voorval sporen heeft nagelaten. Een trauma zou ik het niet noemen, maar zeker toen pedofilie jaren later steeds vaker in de aandacht kwam, kwam die choquerende herinnering steeds naar de oppervlakte. En het spreekt natuurlijk voor zich dat het ook geen gunstige invloed heeft gehad op mijn ontluiking als tiener.

EEUWIGE TWIJFEL

De angst en de overbescherming bij mij thuis stonden een normale zelfontplooiing in de weg. Ook op school was ik eerder teruggetrokken. In tegenstelling tot sommige leeftijdgenoten had ik allesbehalve een abonnement op de retenues van pater Burm, de strenge prefect die ongehoorzame leerlingen deed nablijven om twee uur lang dezelfde tekst te schrijven. De rebel in mij was nog niet ontwaakt, ik stond eerder bekend als een brave, hardwerkende student. Dat laatste was ook nodig, want de jezuïetenopleiding was een combinatie van strikte discipline én stevige studie. Ik volgde de Grieks-Latijnse en mijn resultaten werden beter naarmate mijn humaniora vorderde. Uiteindelijk eindigde ik als de *Poulidor* van de retorica, de nummer twee van de klas.

Ik ben er nog altijd van overtuigd dat de Grieks-Latijnse opleiding een zekere levensethiek meegeeft. Een belangrijke rol in die vorming was weggelegd voor mijn retoricaprofessor, pater Daniël Vandebunder. Hij was de broer van de vermaarde filosoof en theoloog André Vandebunder en even briljant. Hij was een overtuigde flamingant en bepaalde van zijn overtuigingen zouden tegenwoordig misschien de wenkbrauwen kunnen doen fronsen. Niettemin was hij van groot belang voor mijn intellectuele ontwikkeling, omdat hij mij – en wellicht velen met mij – de eeuwige twijfel

heeft bijgebracht. Zijn pedagogische aanpak was misschien bedenkelijk, want hij noemde ons meermaals de grootste idioten aller tijden, die nooit iets zouden realiseren. Toegegeven, hij had het daarbij vaak gemunt op dezelfde twee zondebokken en daar hoorde ik gelukkig niet bij. Voor adolescenten van zeventien en achttien jaar was het echter niet vanzelfsprekend om door die uitdagende uitspraken heen te kijken en te begrijpen dat hij ons vooral wilde kneden tot weerbare burgers en kritische denkers. Op mij had dat het gewenste effect: ik ben ervan overtuigd dat het mede in zijn lessen was dat ik geleerd heb mezelf altijd in vraag te blijven stellen. Hoe intelligent je ook denkt te zijn, het is verstandig de voetjes op de grond te houden en ook kritisch te blijven voor jezelf.

Zelfs het christelijke geloof was niet heilig. In de poësis, het voorlaatste jaar van het middelbaar, poneerde pater Leus nog de stelling ‘God bestaat’, waarna hij die ook daadwerkelijk trachtte te bewijzen. Het is precies door dat soort jezuïtische indoctrinatie dat colleges als Sint-Barbara ook de grootste vrijzinnigen hebben voortgebracht. Dat geldt echter niet voor mij, want ik heb vooral onthouden dat pater Vandebunder – nochtans ook een jezuïet – een jaar later in de retorica dat bewijs net uit ons hoofd wilde stampen. Hij had het helemaal niet begrepen op de traditionele dogmatische ‘goedgelovigheid’ en leerde ons om geloofszekerheden niet zomaar klakkeloos te aanvaarden. Daar ben ik hem, en bij uitbreiding de jezuïetenopleiding, nog altijd dankbaar voor. Geloof is een kreet in jezelf, geen theorema.

Pas jaren, zelfs decennia later heb ik begrepen dat wat Vandebunder ons probeerde bij te brengen, een soort van socratisch denken was. Voor elk argument bestaat een tegengesteld argument, voor elke mening een tegengestelde mening. Het is belangrijk je daar te allen tijde van bewust te blijven en, sterker nog, er een gewoonte van te maken om je in de plaats te stellen van iemand met het tegengestelde idee. Pas in de confrontatie of de afweging van beide kanten kun je vaststellen in hoeverre je eigen idee nog standhoudt. In plaats van vast te blijven zitten in je overtuiging loont het altijd de moeite na te gaan wat de ander denkt en waarom hij dat denkt. Dit is geen evidente levenshouding, maar ik probeer deze denkmethode zo consequent mogelijk door te trekken in mijn dagelijkse leven.